

Gedreven Volksverheffers?

-

Een verkennend onderzoek naar de
'Ethische grondslag' bij discussies van de
residenten van het Oost-Indisch
Binnenlandsch Bestuur, c. 1920-1930

S.H. Genee – 5702151

Inhoudsopgave

Introductie	2
De Ethische Politiek: een ondefinieerbaar begrip?	3
De Ethische grondslag in het Binnenlands Bestuur: de historiografie	4
De onderzoeksvragen	6
Methodologie	7
Hoofdstuk I: De Ethische Politiek en het Binnenlands Bestuur	9
1.1 Het Ontstaan van de Ethische politiek	9
1.2 Het Paternalistische Binnenlands Bestuur	10
1.3 Het Ethisch ontwikkelingsbeleid	11
Hoofdstuk II: De mailrapporten voor de Generaal-Gouverneur	13
2.1 De opleiding van de adel	13
2.2 Ethische repressie? Resident Harloff	15
2.3 Het Herstel van contact met de bevolking	19
Conclusie	22
Literatuurlijst	24

Samenvatting

In dit onderzoek wordt onderzocht in hoeverre de residenten van het Oost-Indisch *Binnenlandsch Bestuur* (B.B.) in de jaren 20 dachten volgens de richtlijnen van de Ethische Politiek. Dit was 'Ethisch denken' of 'denken naar Ethische grondslag', zoals die in de jaren 20 ontwikkeld was. Dit denken wordt als volgt gedefinieerd. Het was: *'paternalistisch bestuursbeleid gericht op de langzame, beheersbare ontwikkeling van het Indische land en volk tot een hoger economisch en/of cultureel niveau; al dan niet met het uiteindelijke doel van Indisch zelfbestuur onder Nederlandse leiding in het achterhoofd.*

Men denke hierbij aan het instellen van minimumlonen of het onderwijzen van de Indische adel. Als bronnenmateriaal worden de mailrapporten van de residenten, de hoogste ambtenaren van het B.B., gebruikt. Zij overzagen de Indische provincies en stuurden daaromtrent deze rapporten aan de Generaal-Gouverneur.

De selectie van bronnen betreft ten eerste een discussie rondom de opleiding van adellijke Indische jongemannen; ten tweede een bespreking van de noodzaak van een gedeeltelijk vergaderverbod; en ten derde een discussie aangaande het herstellen van het contact van de Nederlands-Indische regering met de Indische bevolking. Allereerst wordt het onderwerp geïntroduceerd, door uit te leggen dat bij Nederlandse ondernemers, in de jaren 20, de (negatieve) perceptie onstond dat het B.B. een moralistisch bastion was. In hoofdstuk 1 wordt uitgelegd uit hoe de Ethische Politiek ontstaan is, en wat andere historici daaromtrent te melden hadden. In hoofdstuk 2 wordt een eigen analyse uitgevoerd met gebruik van een eigen primaire-bronnenselectie.

Aan de hand van deze analyse valt te concluderen, dat in de bronnenselectie het denken naar Ethische grondslag inderdaad aanwezig was. Het was echter niet bij alle residenten aanwezig, en was niet puur moreel geïnspireerd, maar was ook calculerend. Het werd vaak aangehaald in de context van maatschappelijke problemen, als favoriete manier om die op te lossen en de Indiërs zo te pacificeren.

Introductie

Omstreeks 1900 voerde Nederland nieuw beleid in voor Nederlands-Indië: de zogeheten Ethische Politiek. Oost-Indië, zo heette het nu, zou niet meer dienen als het wingewest dat het al eeuwen geweest was. Vanaf nu zou er een 'Ethisch' beleid gevoerd worden: de Indische 'inlander' zou economisch verheven worden, en diens elites zouden voorzichtig worden klaargestoomd voor zelfbestuur. Wanneer de Indiërs hiervoor klaar werden geacht, zouden de Nederlanders geheel zelf bepalen.

Maar de Ethische Politiek verliep niet volgens plan. In het jaar 1927 bracht de gerespecteerde politicus M.W.F. Treub het boekje *'Het gist in Indië'* uit. Hierin uitte hij zeer diepe zorgen. Treub beargumenteerde dat de Nederlandse overheersing van Indië bedreigd werd. Het werd, in zijn ogen, ondergraven door zowel verraderlijke communisten, als fanatieke islamisten en nationalistten. Deze groeperingen binnenin de *'inlandsche beweging'* vormden samen existentiële dreigingen voor de koloniale staat. De arme inwoners van Oost-Indië, *'voor zelfregeering... nog niet rijp'* werden opgehitst door deze volksmenners.¹

Volgens Treub lag de wortel van de ellende bij de Nederlanders zelf. De erosie van het staatsgezag werd, volgens hem, hoofdzakelijk veroorzaakt door *'goed bedoelende, doch slecht onderscheidende ethici en democraten, die zich deels laten misleiden door hun goede hart, deels op een dwaalspoor worden gebracht door politieke leuzen.'*² Zijn slotoordeel over de Nederlandse bestuurders was dan ook keihard: *'Als men blijft slapen, dromen, en zich vermeien in hyperethische mijmeringen, zullen de woelingen en opstootjes, op welke herhaling men heeft te rekenen, onverwachts blijken het voorspel te zijn geweest van een niet meer te onderdrukken opstand.'*³

Treub bekritiseerde niet alleen de politici van het moederland, maar ook de ambtenaren van het Binnenlands Bestuur (B.B.), het koloniale bestuursapparaat. Hij beschouwde het B.B. als zijnde gedomineerd door studenten van de etnologische faculteit te Leiden, die de 'hyperethische' houding zouden uitdragen. Hij steunde dan ook de oprichting van een rivaliserende Indologische faculteit in Utrecht, waarmee hij zich wilde verzetten tegen het vermeend sentimentele en onpraktische beleid van het B.B.⁴

Treub was niet alleen in zijn kritiek. Bij het oprichten van de faculteit werd hij gesteund door de Indische ondernemersbond. De bond beweerde dat het Indisch bestuur de inheemse bevolking stelselmatig voortrok in allerlei geschillen, tot het nadeel van de kapitalisten in Nederlands-Indië.⁵ Historicus J.J. van Klaveren, schrijvend in 1953, sympathiseerde met dit 'verzet' van de ondernemers. Volgens hem was de etnologische faculteit te Leiden te sentimenteel, met een Ethische leer die veel te abstract was. De studenten aldaar, opgeleid voor B.B.-posten, noemde hij dan ook *'unripe'* en *'mentally unbalanced'*.⁶ Die konden geen goed beleid produceren.

Het fonds van de nieuwe 'ondernemersfaculteit' in Utrecht bekostigde overigens ook het boekje *'Koloniale Vraagstukken van Heden en Morgen'*, geschreven door de politicus Hendrik Colijn. Hij

¹ M.W.F. Treub, *Het Gist in Indië. Een analyse der hedendaagsche inlandsche beweging* (Haarlem 1927) 39, 42, 63

² Treub, *Het Gist in Indië*, 85

³ Ibid. 87

⁴ Robert Cribb, 'Development Policy in the early 20th Century', in: Jan-Paul Dirkse, Frans Hüsken, Mario Rutten (red.), *Development and Social Welfare. Indonesia's experiences under the new order* (Den Haag 1991) 225-245, aldaar 228

⁵ Cribb, 'Development Policy', 228

⁶ J.J. van Klaveren, *The Dutch Colonial System in The East Indies* (Den Haag 1953) 169

bekritiseerde flink het huidige regeringsbeleid en beweerde dat er, onder de Indische Europeanen, algemene ontstemming over heerste.⁷ De landbouwconsulent Lekkerkerker, die wilde dat Nederland een 'staatkunde van zedelijke verplichtingen' volgde, ontkende dat dit te maken had met 'weeshuispolitiek, huilerig ethisch gedoe'.⁸ De schijnbaar Ethische grondslag van het denken had dus indertijd een slechte reputatie gekregen.

Maar hoe terecht was die kritiek? De verbale aanvallen van Treub en de ondernemers kunnen best overdreven zijn geweest. In dit onderzoek wordt onderzocht er in het B.B. echt volgens de Ethische grondslag gedacht werd. Daarvoor moet precies gedefinieerd worden wat die grondslag precies was en wat al geschreven is aangaande het de mate waarin het B.B. volgens diens beginselen dacht. Het eerste is een theoretische inkadering, het tweede een historiografische. Daarnaast moeten onderzoeksvragen en een methode vastgesteld worden, om ook zelf de diepgang van de Ethische grondslag te kunnen toetsen.

De Ethische Politiek: een ondefinieerbaar begrip?

Allereerst de theorie. Om de klachten van Treub en de ondernemers te kunnen begrijpen, is het begrip van wat de Ethische Politiek precies was, essentieel. Het B.B. wordt namelijk hier onderzocht *vanwege* de hierboven genoemde klachten over 'hyper-ethicisme' en 'huilerig ethisch gedoe'. Maar welke opvattingen zijn er heden ten dage over de precieze definitie van het concept 'Ethische Politiek'? Is er wetenschappelijke consensus over, of zelfs maar een discussie? Hoe valt Ethisch denken überhaupt te definiëren?

Marieke Bloembergen en Remco Raben, historici van respectievelijk postkoloniale en Aziatische geschiedenis, schreven al over deze vraag. Volgens hen is Nederlands-Indië in de 20ste eeuw '*weinig begrazen terrein*' qua wetenschappelijk onderzoek.⁹ Volgens hen is over deze periode maar één boek geschreven, *The Late Colonial State in Indonesia*, onder redactie van historicus Robert Cribb, waarin aan de Ethische Politiek grotendeels voorbij is gegaan.¹⁰ Dat zegt natuurlijk niet veel goeds over de mate waarin de Ethische Politiek reeds geanalyseerd is in de wetenschappelijke literatuur.

En om de zaken te verergeren: '*Over de inhoud van de ethische politiek, het verloop en zelfs het einde bestaat niet het begin van consensus.*'¹¹ Volgens Raben en Bloembergen is dit als volgt te verklaren: het begrip Ethische Politiek roept allerlei tegengestelde associaties op.¹² Bijvoorbeeld die van doorgaande onderdrukking naast volksverheffing. Of de erkenning van inheems recht naast doorgaand westers superioriteitsdenken.¹³ Door deze onduidelijkheid achten Bloembergen en Raben de term Ethische Politiek niet geschikt om Nederlands-Indië in de 20ste eeuw te karakteriseren.¹⁴

Maar waarom bestaat dan geen consensus over het verloop van de Ethische Politiek? In haar klassieke boek *Ethiek in Fragmenten*, overigens ook benoemd door Raben en Bloembergen, beschrijft historica Elsbeth Locher-Scholten dit probleem. Omdat de Ethische Politiek inhoudelijk enorm

⁷ H. Colijn, *Koloniale Vraagstukken van Heden en Morgen* (Amsterdam 1928) 6

⁸ J.A.A. van Doorn, *De laatste eeuw van Indië: ontwikkeling en ondergang van een koloniaal project* (Amsterdam 1994) 219

⁹ Marieke Bloembergen en Remco Raben, *Het koloniale beschavingsoffensief: wegen naar het nieuwe Indië, 1850-1950* (Leiden 2009) 8

¹⁰ Bloembergen en Raben, *Beschavingsoffensief*, 8

¹¹ Ibid.

¹² Ibid. 9

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

veelvormig was, zien historici erin wat ze willen zien. Ze geeft daarom drie opties om met het concept om te gaan.

Het concept schrappen is de eerste optie. Locher-Scholten wil dat niet doen, daar het een diep ingeburgerd concept betreft.¹⁵ Ook in de jaren 20 was het klaarblijkelijk diep ingeburgerd: Treub en de ondernemers beklagden toch echt het 'ethicisme'. Natuurlijk is het onmogelijk te onderzoeken of deze klachten klopten, zonder het daarbij het concept 'Ethische Politiek' te hanteren.

Het concept Ethische Politiek heel nauw definiëren als pure welvaartspolitiek is haar tweede optie. Locher-Scholten meent dat dit de meest consistente en accurate nauwe definitie was.¹⁶ Bij de Ethische Politiek kwamen namelijk altijd welvaartsinvesteringen kijken. Ze stelt echter ook dat de beleidsdoelen van de Ethische Politiek veel breder waren dan deze focus op welvaart.¹⁷ Ze oppert daarom een ruime definitie, haar derde optie. Deze definitie luidt: '*[De Ethische Politiek was] beleid gericht op het onder reëel Nederlands gezag brengen van de gehele Indonesische archipel en op de ontwikkeling van land en volk van dit gebied in de richting van zelfbestuur onder Nederlandse leiding en naar westers model.*'¹⁸

Scholten geeft toe dat haar definitie 'één der velen' is. Echter, ze stelt dat deze definitie het gehele koloniale beleid gevoerd na 1894 omvat, evenals alle bevolkingsgroepen in Indië, en dat hiermee een sluitende definitie gegeven is.

De definitie is alleen wel erg algemeen. We kunnen ook onmogelijk in ieder beleidsstuk toetsen of het beleid '*ontwikkeling van land en volk in de richting van zelfbestuur onder Nederlandse leiding en naar westers model*' tot doel had. In B.B.-stukken worden zulke hoogdravende ideologische motivaties vaak niet expliciet genoemd. Een tweede en groter bezwaar is dat, voor wie de historiografie kent, duidelijk is dat het paternalisme van het B.B. steeds extremer werd na de jaren 10. Dit ging zo ver dat het doel 'zelfbestuur' totaal achter de horizon kon verdwijnen!

Op die historiografie van de Ethische Politiek zal nu ingegaan worden om tot een werkdefinitie te komen die meer toegepast is op de jaren 20.

De Ethische grondslag in het Binnenlands Bestuur: de historiografie

Ten eerste, wat had zegt eerder onderzoek over in hoeverre het B.B. van 1900 tot 1942 dacht volgens de Ethische grondslag? Samengevat wordt het B.B. overweldigend als goedwillend gezien, oprecht begaan met de verheffing en het welzijn van de Indiërs. Wat echter kritisch beschouwd wordt is het paternalisme en de bemoeizucht van het B.B.

Zowel deze kritiek als deze waardering lopen als een rode draad door de literatuur. Al rond 1900 uitte Fransman Chailley-Bert bijvoorbeeld al zijn twijfels rondom het B.B.-paternalisme. Volgens hem deed het B.B. in Java aan overmatig dirigisme: de staat intervenieerde overal. Hij stelde vast dat de bevolking 'te veel bestuurd' werd, en dat de Indiërs hierover ontevreden waren.¹⁹

De gezaghebbende Britse auteur Furnivall, lovend over het Nederlands regime, stelde in 1939 eveneens dat het B.B. de Indiër 'wat al te warm knuffelde'.²⁰ Door teleurstellende resultaten van de

¹⁵ Elsbeth Locher-Scholten, *Ethiek in fragmenten: vijf studies over denken en doen van Nederlanders in de Indonesische archipel, 1877-1942*, (Utrecht 1981) 200

¹⁶ Locher-Scholten, *Ethiek in fragmenten*, 200

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid. 201

¹⁹ Van Doorn, *De laatste eeuw*, 41

²⁰ Bongenaar, *Het zelfbesturend landschap*, 284

Ethische Politiek in de periode 1900-1942 nam, aldus Furnivall, paternalisme steeds meer de overhand. *'The villager cannot even scratch his head, unless an expert shows him how to do it and the Subdistrict Officer gives him permission.'*²¹ En haast gelijktijdig kwam de Fransman Bousquet met een gelijksoortig oordeel, enkel wat botter verwoord: de Nederlanders wilden de Indiërs veranderen in tevreden koeien.²²

In 1953 gaf historicus J.J. van Klaveren, in *'The Dutch Colonial System in The East Indies'*, een vergelijkbaar oordeel. Hij had eigenlijk niets goeds te zeggen over de Ethische Politiek omdat hij het B.B. totaal irrationeel te werk vond gaan in diens uitvoering. Hij stelde zelfs dat B.B.-aspiranten *'unripe'* en *'mentally unbalanced'* waren.

Wat heeft hedendaags onderzoek dan te zeggen? Zoals Raben en Bloembergen al stelden: recente boeken die specifiek de Ethische Politiek betreffen, of zelfs maar Nederlands-Indië in de 20ste eeuw, zijn nauwelijks voorhanden. Maar let wel: J.A.A. van Doorn, een socioloog, heeft ook een historisch boek geschreven, genaamd: *De laatste eeuw van Indië*. Cribb's boek is dus niet het enig beschikbare boek dat specifiek het Indië van 1900-1942 betreft.

Van Doorn volgt ook de boven al geschetste lijn. Hij stelt dat het B.B. het Indië van 1900-1942 oprecht voorbereidde op onafhankelijkheid. Het kolonialisme in Indië was aldus hoofdzakelijk een 'project' gericht op het bereiken van het Indisch zelfbestuur.²³ Het B.B., dat zich- zijns inziens- als weldoener beschouwde, bleef echter eeuwig de wijze vader, het Indische 'kind' werd nooit als volwassen gezien.²⁴

Naast monografieën, is de Ethische Politiek ook een geliefd begrip in boeken betreffende Oost-Indië, die echter een bredere periode beslaan dan 1900-1942. Een zeer indrukwekkend en behulpzaam boek is bijvoorbeeld dat van Karel E.M. Bongenaar. De titel van het boek geeft diens onderwerp kernachtig weer: *'De Ontwikkeling van het Zelfbesturend Landschap in Nederlandsch-Indië'*. Over het Ethische denken in het B.B heeft Bongenaar genoeg te zeggen: hij stelt bijvoorbeeld dat de B.B.-residenten enthousiast, met *'typisch Hollandse zendingsdrang'*, te werk gingen om het Indische volk te verheffen.²⁵ Maar naast fanatiek waren specifiek de B.B.-residenten ook autocraten, meent hij, die hun Indische medebestuurders, door hen beschouwd als incompetent en zelfzuchtig, liever kwijt dan rijk waren.²⁶ Het volk gold als hulpeloos slachtoffer van de eigen adel, dat Nederlandse redding benodigde.²⁷

Ook heeft juist Robert Cribb, die in *The Late Colonial State* de Ethische Politiek inderdaad nogal onberoerd liet, wel een heel artikel geschreven over die Politiek. Dit stuk heet 'Development Policy in the early 20th century'. Hierin poneert hij dat de Ethische Politiek vooral een prototype van moderne ontwikkelingspolitiek was, dat hij overigens niet expliciet beschouwt als iets dat per sé naar Indische onafhankelijkheid moest leiden.²⁸ De ambtenaren van het B.B. beschouwt hij als gedreven volksverheffers. Zij waren helaas ook nogal geneigd om ontwikkelingsprojecten snel als geflopt te beschouwen; volgens Cribb was dit onterecht. Ze schreven de schuld van het 'falen' ook altijd aan de 'indolentie' van de bevolking toe.²⁹ De ontevreden stemmende resultaten van de Ethische Politiek dreven het B.B. dus, na de jaren 10, verder en verder het paternalisme in.

²¹ Van Doorn, *De laatste eeuw*, 41

²² Ibid.

²³ Ibid. 83-85

²⁴ Ibid. 41

²⁵ Karel E.M. Bongenaar, *De ontwikkeling van het zelfbesturend landschap in Nederlandsch-Indië* (Zutphen 2005) 281

²⁶ Ibid. 272

²⁷ Ibid. 266-272

²⁸ Cribb, 'Development Policy', 1

²⁹ Cribb, 'Development Policy', 242-244

Elsbeth Locher-Scholten onderschreef deze stelling overigens ook. In de jaren 20, waarin Treub schreef, werd de Ethische Politiek volgens haar 'conservatief'. De arbeidsmarkt was vol, en dus werd het onderwijzen van de Indiërs afgeremd.³⁰ Het nationalisme werd in meerdere mate als gezagsbedreigend gezien, en werd dus getemperd.³¹ De nadruk kwam steeds meer te liggen op de 'Nederlandse leiding', steeds minder op het uiteindelijke zelfbestuur.³² Expliciet tijdelijk beheer van Indië, werd beheer zonder duidelijke afloop, zogenaamd in het belang van de als onvolwassen beschouwde Indiërs.³³

In de historiografie komt dus een duidelijk oordeel naar voren. Het B.B. was oprecht betrokken bij de volksverheffing in Indië, maar altijd op haar manier en zonder Indische inspraak. Door het eeuwige paternalisme leek het zelfbestuur van de Indiër, zeker na de jaren 20, echter niet heel consistent nagestreefd te worden. Met de definitie van Locher-Scholten in het achterhoofd, waar de ontwikkeling van de Indiërs naar zelfbestuur toe een centraal punt was, is het zeer opvallend dat dit geen prioriteit meer leek te zijn.

Aldus, wat de werkdefinitie van de Ethische grondslag betreft: Locher-Scholten gaf zelf de basis voor een definitie van Ethische Politiek in de jaren 20, maar niet de definitie zelf. De oorspronkelijke definitie van Locher-Scholten zal daarom aangescherpt moeten worden voor gebruik in dit onderzoek.

De meer conservatieve Ethische Politiek van de jaren 20 kan dan ook scherper gedefinieerd worden. Het kan gedefinieerd worden als: *paternalistisch bestuursbeleid gericht op de langzame, beheersbare verheffing van het Indische land en volk tot een hoger economisch en/of cultureel niveau; al dan niet met uiteindelijk zelfbestuur onder Nederlandse leiding in het achterhoofd*. In deze definitie staat de paternalistische volksverheffing centraal, en is de uiteindelijke overdraging van gezag aan de Indiërs al op de achtergrond gezet. Dit is meer in samenspraak met de historiografie. 'Verheffing' wordt gebruikt als synoniem van het woord 'ontwikkeling', dat Locher-Scholten gebruikte.

Volgens deze definitie heet een ambtenaar Ethisch denkend, indien hij beleid wil uitvoeren dat zich richt op de algehele verheffing van de Indiërs op economisch en cultureel gebied. Een ambtenaar heet on-Ethisch als hij slechts passief wil besturen zonder hoger doel.

De onderzoeksvragen

De centrale onderzoeksvraag is of er aanwijzingen te vinden zijn van een Ethische grondslag in het denken van de residenten van het B.B, de hoogste bestuurders na de Generaal-Gouverneur (G.G.), in de jaren 20. Hiernaast worden twee deelvragen gesteld.

De eerste deelvraag is: als de residenten in de jaren 20 werkelijk dachten volgens de Ethische grondslag, weken hier dan ook residenten in hun denkbeelden duidelijk vanaf? We kunnen hierbij denken aan residenten die niet geïnteresseerd waren in volksverheffing, maar daarentegen enkel passief het Indisch volk wilden besturen zonder interesse voor diens culturele en economische ontwikkeling.

De tweede deelvraag is: in hoeverre belichaamden de residenten dan *we*/ het beeld geschetst door Treub, de ondernemers, en later door van Klaveren, waarin de B.B. 'hyper-Ethisch' handelde?

³⁰ Locher-Scholten, *Ethiek in fragmenten*, 203

³¹ Ibid.

³² Ibid.

³³ Ibid.

‘Hyper-Ethisch’ denken is hier gedefinieerd als de overtreffende trap van Ethisch denken, dat wil zeggen, het komt neer op het onpraktisch, sentimenteel en onnadenkend willen uitvoeren van de Ethische Politiek. Dit was ook precies wat J.J. van Klaveren het B.B. verweet; evenals het ‘huilerig ethisch gedoe’ waar B.B.-ambtenaren in de jaren 20 niet van beticht wilden worden. Let wel, het woord ‘Hyper-Ethiek’ wordt in de literatuur niet gebruikt of gedefinieerd. Dit omdat het een los gebruikt scheldwoord was, verzonnen door Treub. Hierboven wordt daarom een brede definitie gegeven: ‘Hyper-Ethiek’ wordt als verzamelterm gebruikt voor de negatieve associaties die critici van de Ethische Politiek bij dat beleid hadden.

Deze vragen zijn belangrijk voor geesteswetenschappers, in verband met de hedendaagse morele discussie rondom de geschiedenis van Nederland, die vurig woedt. Deze discussie betreft ook het kolonialisme; en de Ethische Politiek was natuurlijk beleid verweven met het besturen van een gekoloniseerd gebied. Om ons besef te versterken van wat ons kolonialisme dan was en hoe het geëindigd is, is de periode van Ethische Politiek van groot belang. Het bestaan van deze periode roept namelijk de vraag op of koloniale staten echt kunnen veranderen, laat staan verbeteren.

Het is voor ons dan ook verrassend om koloniale machthebbers te horen klagen over het moralisme van een koloniale staat. We delen allemaal in de maatschappelijke denkbeelden rondom kolonialisme van vandaag de dag, en verwachten daarom dat een koloniale staat altijd aan uitbuiting van de inheemse bevolking zal doen. Kan een koloniale macht echt moreel gegrond denken, laat staan handelen?

Methodologie

Het archief van het Ministerie van Koloniën is zeer omvangrijk. Het bevat echter een grote hoeveelheid stukken die te technisch van aard zijn om er informatie uit te ontleen omtrent het Ethische denken van de residenten van het B.B. Het sub-archief, waar wel veel stukken voorhanden zijn betreffende Ethische kwesties, is het archief met mailrapporten. Deze rapporten werden geschreven voor de hoogste functionaris van de Nederlands-Indische regering, de Generaal-Gouverneur, om hem in te lichten over wat er speelde in de Indische maatschappij. De schrijvers waren bijna altijd de residenten, de hoogste bestuurders na de G.G.

De mailrapporten, altijd bestemd voor een kleine kring hoge ambtenaren, altijd urgent, zijn prachtig materiaal voor onderzoek. Het risico van ‘politieke correctheid’ is in zo’n kleine kring hoge bestuurders, die objectieve berichtgeving nodig hebben, namelijk laag. De uitgekozen mailrapporten waren ook grotendeels geheim, wat het openhartig uiten van meningen natuurlijk alleen maar ten bevorderde. Stel nu dat het bestuur in het openbaar Ethisch sprak, maar in het geheim op repressie en uitbuiting gericht was, of in ieder geval onverschillig naar de inheemse bevolking toe was. Zoiets zou hier duidelijk worden.

De analyse, uitgeschreven in hoofdstuk 2, gebruikt een selectie van mailrapporten uit de jaren 20. Deze rapporten betroffen discussies aangaande ofwel ontwikkelingsbeleid, ofwel de verhouding tussen bestuur en bevolking. Het eerste was natuurlijk direct verbonden aan het Ethisch denken zoals hierboven gedefinieerd. Het tweede was van belang om te kunnen onderzoeken hoe overwegend paternalistisch het B.B. was. Het betreft hier specifiek kwalitatieve discoursanalyse van drie verschillende discussies. Hierbij waren alleen maar, of overwegend, residenten van het B.B. betrokken.

De discussies betroffen staatsingrepen in de Indische maatschappij. Hoe moest de staat de opvoeding van Indische adellijke jongeren regelen? Moest de staat meer aanwezig of afwezig zijn in

het leven van de Indiër? Moest het Indische vergaderverbod opgeheven worden? Als de residenten zich hard maakten voor bestuursbeleid gericht op de langzame, beheersbare ontwikkeling van het Indische land en volk tot een hoger economisch en/of cultureel niveau; al dan niet met uiteindelijk zelfbestuur onder Nederlandse leiding in het achterhoofd, dan volgden zij de definitie van denken naar Ethische grondslag. Op deze wijze kan worden bepaald of de residenten het denken naar Ethische grondslag navolgden, en in welke mate.

Hoofdstuk I: De Ethische Politiek en het Binnenlands Bestuur

1.1 Het Ontstaan van de Ethische politiek

In dit eerste hoofdstuk wordt nadere toelichting gegeven op het ontstaan van de Ethische Politiek, het paternalisme van het B.B., en de praktijk van de Ethische Politiek. Dit om bij de lezer het begrip te vergemakkelijken van het onderzoek van deze scriptie.

Als eerste beschouwen we het ontstaan van de Ethische Politiek. Nederlands-Indië was gedurende de vroege 19de eeuw grotendeels onder controle van koning Willem I. Willem I zag geïntensiveerde uitbuiting van Nederlands-Indië als *de* manier om de Nederlandse schatkist aan te vullen. Dit was noodzakelijk omdat de staat met schulden kampte vanwege de bezetting door Frankrijk gedurende de Napoleontische oorlogen, en exploitatie van Nederlands-Indië was de oplossing.

De bedenker van een nieuw agrarisch systeem voor Nederlands-Indië, het Cultuurstelsel, was J. van den Bosch, die Willem I rond 1830 overtuigde hem het stelsel in te laten voeren. Dit deed van den Bosch stap voor stap in geheel Java.³⁴ Het stelsel zou nooit verder dan Java rijken, waar de Nederlanders direct regeerden en dus genoeg macht hadden om de boeren te dwingen voor hen te produceren.³⁵ Onder dit stelsel werden de Javanen gedwongen tot het leveren van tribuutarbeid aan de staat. 1/5de van de grond, en 1/5de van de arbeidstijd van de Javaanse boer, moest aan de verbouw van luxeproducten, bijvoorbeeld tabak of koffie besteed worden.³⁶ Deze producten kocht Nederland dan op tegen lage prijzen.

In zijn eigen tijd had van den Bosch al verzet tegen het Cultuurstelsel moeten overwinnen. Dit werd geleverd door bijvoorbeeld de minister van Financiën Elout, en de Procureur van het Indische gerechtshof, Merkens.³⁷ Het Cultuurstelsel verdween vanaf 1860 echter langzaam om *economische* redenen. De productie van luxeproducten werd namelijk overgenomen door privé-eigenaren die vrije arbeiders gebruikten.³⁸

Het felle verzet, dat in de latere 19de eeuw tegen de uitbuiting van Indië ontstond, vanuit progressief-liberale hoek, had een andere inslag. Het meest bekend is een essay genaamd '*Een Ereschuld*' (1899), geschreven door de publicist Conrad Theodor van Deventer. In het essay hekelde Van Deventer het feit dat Nederland zichzelf nog steeds geld uit de kas van Oost-Indië toeëigende, terwijl de Nederlandse financiën er al lang prima voor stonden. Zijn protest betrof dus niet in de eerste plaats het Cultuurstelsel.³⁹ Hij stelde dat het nog te vergoelijken viel om geld van de koloniën af te pakken, mits het moederland in crisis verkeerde. Dat moest dan echter wel terugbetaald worden zodra de noodtoestand voorbij was. Omdat dit niet gedaan was, had Nederland een

³⁴ Van Klaveren, *The Dutch Colonial System*, 116

³⁵ Ibid. 117

³⁶ Ibid. 115

³⁷ Ibid. 115-116

³⁸ Ibid. 160

³⁹ C. TH. Van Deventer, 'Een Ereschuld', in: Remieg Aerts en Theodor Duquesnoy (red.), *Een Ereschuld. Essays uit De Gids over ons koloniaal verleden* (Amsterdam 1993) 197-244, aldaar 208-209

ereschuld naar de Indiërs toe. De Nederlandse staat moest het afgenomen geld gaan teruggeven aan de Indische bevolking, om die schuld af te betalen.⁴⁰

Ook conservatieven wilden grotere betrokkenheid van Nederland bij Nederlands-Indië, ten behoeve van de Indiërs. Conservatieven, zoals de anti-revolutionaire politicus Abraham Kuyper, spraken graag van een 'zedelijke plicht' jegens de Indiërs. Volgens Kuyper, wiens kabinet in 1902 de Ethische Politiek startte, was het hoofdbestandsdeel van de zedelijke plicht de bekering van de Indiërs tot het Christendom. Daarnaast mocht Nederland geen geld verdienen aan Indië door de Indiërs aan dwangarbeid te onderwerpen. Ook moest de staat het reeds buitgemaakte geld teruginvesteren in Indië.⁴¹

Als laatste had natuurlijk de etnologische faculteit van Leiden, onder leiding van dr. Van Vollenhoven, grote invloed. Hij pleitte voor een moralistischer beleid gericht op het in waarde laten van de Indische culturen. Het B.B. luisterde naar hem, omdat alle toekomstige B.B.-ambtenaren in Leiden hun opleiding deden.⁴²

Van dit B.B. zal nu de functie uitgelegd worden.

1.2 Het Paternalistische Binnenlands Bestuur

Het B.B. was het Nederlands bestuursapparaat in Nederlands-Indië. Het had geen alleenmacht. Naast het B.B. was het Kantoor voor Inlandse Zaken actief, dat speciaal bestond om voeling te houden met de Indische bevolking.⁴³ Ook had het B.B. rekening te houden met de procureur-generaal van het hooggerechtshof, die aan het hoofd stond van de politie en dus voor de openbare orde verantwoordelijk was.⁴⁴ Bepaalde 'welvaartsdiensten' werden echter ook, na 1905, van het B.B. afgescheiden. Zij zouden onder het nieuwe Departement van Landbouw gaan vallen.⁴⁵

Nederlands-Indië werd bestuurd via een dubbelstructuur: Java zelf werd grotendeels direct geregeerd door het B.B., en was opgedeeld in provincies die 'gewesten' heetten. In de rest van Nederlands-Indië bleven de oude sultanaatjes bestaan, toen 'de buitengewesten' genoemd. Deze waren in naam autonoom. Deze koninkrijkes heetten 'de zelfbesturen', en stonden zogenaamd onder leiding van de oude adel. Zowel de buitengewesten, als de gewesten te Java, hadden een zogeheten resident aan het hoofd staan. Zij waren de provinciale leiders, en hadden de bevoegdheid rechtstreeks met de G.G. te corresponderen.⁴⁶

Onder de Ethische Politiek werd het niet meer wenselijk geacht om de adel diens oude bestuursvrijheid te gunnen. Concreet betekende dit het streven naar de vervanging van als lui en inert beschouwde vorsten, of aangescherpte controle van hun doen en laten door de steeds machtigere residenten.⁴⁷ Nederland breidde zijn macht in de archipel uit en zag dit als moreel rechtschapen.

⁴⁰ Van Deventer, 'Een Ereschuld', 218

⁴¹ Leonoor Zuiderveen Borgesius, 'Een zedelijke roeping', koloniaal ontwikkelingsdenken door liberalen en anti-revolutionairen 1848-1901 (Bachelorwerkstuk Geschiedenis, 2015) 19

⁴² Van Klaveren, *The Dutch Colonial System*, 168

⁴³ I.J. Brugmans, 'De ontwikkeling van de nationalistische beweging in Nederlands-Indië' (versie 1977), https://www.dbnl.org/tekst/_bij005197701_01/_bij005197701_01_0015.php (11 Oktober 2019)

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ E. De Vries, 'De Welvaartsdiensten', in: H. Baudet en I.J. Brugmans (red.), *Balans van Beleid, terugblik op de laatste halve eeuw van Nederlandsch-Indië*, (Assen 1961) 279

⁴⁶ Brugmans, 'De ontwikkeling'

⁴⁷ Bongenaar, *Het zelfbesturend landschap in Nederlandsch-Indië*, 268-269

Want door de *'Pax Neerlandica'* bereikt door imperialisme, stelde voormalig controleur dr W. Ph. Coolhaas, had men *'grote deelen van den Indischen archipel'* verheven uit *'n diepen poel ellende'*.⁴⁸ Anti-revolutionair parlementariër A.W.F. Idenburg onderscheidde in zijn Kamerspeeches dan ook tussen *'Imperialisme uit win- en eerezucht'* en dat uit *'zedelijke roeping'*.⁴⁹ Als er *'toestanden'* bestonden, in de praktijk in Oost-Indië, die niet strookten met de Nederlandse rechtsprincipes, was interventie gerechtvaardigd.⁵⁰

Het B.B. schreef deze *'toestanden'* altijd aan het inheems bestuur toe. Het keek ook niet meer passief toe in de buitengewesten.⁵¹ De taakopvatting van ambtenaren was omgeslagen. Zo verwoordde de functionaris J.C. Kielstra, overigens aan de rechtsfaculteit in Leiden afgestudeerd, het dan ook in 1911. De passiviteit omtrent inlandse adel, die vroeger nog voldoende scheen, werd *"door de ambtenaren van lateren tijd minder gunstig beoordeeld."*⁵² In dat adelsbestuur greep het B.B. vanaf 1900 dus meer en meer in. Dit vanuit het idee dat diens Indische leiders opgeleid dienden te worden voorbereid op verantwoordelijk en efficiënt bestuur. Al voor 1920 ging Ethiek dus met paternalisme hand in hand.

Het B.B. was deze vorsten echter eigenlijk liever kwijt dan rijk. Omdat het B.B. de inheemse bestuurders totaal incompetent bleef vinden, namen de residenten, en andere Nederlandse ambtenaren, het dagelijks bestuur feitelijk gewoon over in bijvoorbeeld het gewest Gunung Tabur.⁵³ De Nederlanders stuurden de inheemse bestuurders stukken betreffende het landschapsbestuur simpelweg niet toe. Hierdoor waren, in de bestuursvergaderingen, de *raja* en de andere inheemse bestuurders slechts figuranten daar ze geen flauw idee hadden waar de vergaderingen over gingen.⁵⁴ Wanneer zij dan toch, in deze vergaderingen, hun mening deelden, werd die niet eens opgeschreven.⁵⁵ Overigens rijst dan natuurlijk de vraag hoe de adel zo ooit klaar kon worden voor zelfbestuur.

De residenten en ondergeschikten van het B.B. waren *de facto* de ware provinciale machthebbers. Ze regeerden over een onmondige massa, *'voor diens eigen bestwil'*. Hun houding jegens de Indiër en diens adel werd meer en meer te omschrijven zoals een Nederlandse waarnemer dat al eerder deed: *'Be quiet little men, Father knows best.'*⁵⁶

1.3 Het Ethisch ontwikkelingsbeleid

De Ethische Politiek kwam als ontwikkelingspolitiek op drie manieren tot uiting, volgens historicus Robert Cribb.

Ten eerste groeide de bereidheid van het B. B. om legaal en administratief in te grijpen, aan de kant van de Indiërs, in bijvoorbeeld geschillen met de plaatselijke ondernemers.⁵⁷ Het B.B. voerde ook regionale landhervormingen door.⁵⁸ Hernieuwde aandacht voor raciale wetsongelijkheid was

⁴⁸ Bongenaar, *Het zelfbesturend landschap*, 267

⁴⁹ Ibid. 265

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid. 266-267

⁵² Ibid. 265

⁵³ Ibid. 272

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Van Doorn 41

⁵⁷ Cribb, *Development Policy*, 228

⁵⁸ Cribb, *Development Policy*, 228

tevens typisch voor de Ethische Politiek. Een hoofdpijndossier (reeds vanaf de vroege 20ste Eeuw) was de vraag of 'inlanders' en Europeanen gelijk berecht moesten worden. Moest de staat alle inwoners van Nederlands-Indië juridisch verenigen onder het Nederlandse rechtssysteem, of de Indiërs als vanouds apart van de Europeanen laten berechten?⁵⁹

Een ander voorbeeld van de nieuwe aandacht voor het welzijn van de Indiërs was de oprichting van de arbeidsinspectie. De inspectie kon conservatief zijn: in één voorval op de onderneming Asiloem, aan de oostkust van Sumatra, liet de inspectie een toezichthouder ontslaan omdat hij een dubbele lijfstraf uitgedeeld had.⁶⁰ De lijfstraf *an sich* was dus het probleem niet geweest. De inspectie greep echter alsnog zo graag in dat, toen er in 1929 een golf van aanvallen op toezichthouders van plantages plaatsvond, de '*Deli Planters Vereeniging*' de schuld gaf aan de arbeidsinspectie.⁶¹ Deze zou autoriteits-ondermijnend te werk zijn gegaan door de Indische arbeiders hun klachten te laten ventileren.

Ten tweede wenste de regering (hedendaags het meest bekend) de Indische adel te onderwijzen. De Indische regering wilde namelijk, zoals al eerder benoemd, meer zelfbestuur voor de Indische bevolking realiseren. De kunde om te regeren volgens 'Westerse principes' werd daarbij noodzakelijk geacht.⁶²

Ten derde was de Ethische Politiek ook een voorbeeld van vroeg ontwikkelingsbeleid. Het B.B. stimuleerde bijvoorbeeld transmigratie vanuit het overbevolkte Java, en stelde haar eigen kredietsysteem in, het zogeheten *Volkskredietwezen*. Dit met het doel om de voornaamste leverancier van krediet aan boeren te worden.⁶³

⁵⁹ Cees Fasseur, 'Cornerstone and stumbling block; Racial classification and the late colonial state in Indonesia', in: Robert Cribb (red.), *The Late Colonial State in Indonesia. Political and economic foundations of the Netherlands Indies 1880-1942* (Leiden 1994) 31-56, aldaar 34

⁶⁰ Vincent J.H. Houben, 'Koloniale geschiedenis van Indonesië in de 21^e eeuw. Meerzijdig en dubbelzinnig', in: J. Thomas Lindblad, Willem van der Molen (red.), *Macht en Majesteit. Opstellen voor Cees Fasseur bij zijn afscheid als hoogleraar in de Geschiedenis van Indonesië aan de Universiteit Leiden* (Leiden 2002) 293-303, aldaar 294-295

⁶¹ Klaveren, *The Dutch Colonial System* 179

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid. 236-237

Hoofdstuk II: De mailrapporten voor de Generaal-Gouverneur

2.1 De opleiding van de adel

Er wordt nu ingegaan op de geselecteerde B.B.-discussies waarbij residenten betrokken waren. Zoals vermeld bij de beschrijving van de methodologie, werden zij geselecteerd vanwege hun betrekking tot, enerzijds, de verhouding van volk en bestuur, en anderzijds de betrekking tot ontwikkelingspolitiek. Bij de beschrijving van de doeleinden van de Ethische Politiek, was de educatie van de adellijke jeugd bijvoorbeeld één van de speerpunten. Volgens ethici moest de adel voorbereid worden om te kunnen regeren naar Westers voorbeeld. Hiervoor was Westerse opvoeding vereist.

Deze politiek kwam in de start van de 20ste Eeuw op gang. Zij werd, zoals we nu zullen zien, enthousiast gesteund door de ambtenaren voor 'het toezicht op de opvoeding der Inlandsche Jongeren'. In 1906 beschrijft de heer C. Snouck Hurgronje, indertijd toezichthouder op het adelsonderwijs, de worsteling die hij moest doorgaan om een slimme adellijke jongen op een school voor Europeanen te krijgen. De hoofdonderwijzer, zo meende hij, sribbelde tegen daar hij heimelijk bang was dat de Indiër het niveau omlaag zou trekken.⁶⁴ Ook de plaatselijke resident, de inspecteur en de schoolcommissie, zouden het allemaal afkeuren.⁶⁵ En de familie van de jongen? Die vond al die verwestering maar onzin.⁶⁶ Maar Snouck gaf niet op, want hij achtte de opleiding van de adel nodig om *'den weg [te] ontsluiten voor sinds lang als noodig erkende nieuwe ontwikkeling des lands op sociaal of economisch gebied.'*⁶⁷ De enthousiaste Snouck Hurgronje overwon alle bezwaren.⁶⁸

In 1914 schreef zijn opvolger, de heer J.G. Duyvetter, met grote woorden over de opleiding van de adel: *'Moge de arbeid in deze richting, moge deze beweging voortgezet en uitgebreid worden tot heil van deze gewesten en hun bewoners.'*⁶⁹ Dit heil was het zelfbestuur van Indië. Snouck Hurgronje had al gesteld, in zijn nota, dat de Nederlanders de Indische bestuurders in 1906 incapabel vonden. Ze troffen ze aan als *'aller minst geschikt... om de hun toegedachte, onmiddellijke leiding te voeren, als wij dat van met gezag bekleede landsdienaren zouden eischen.'*⁷⁰

Maar wat betekende dat precies, 'onmiddellijke leiding'? In 1920 werd de term meer en meer conservatief opgevat. In dit jaar stelden, tijdens een conferentie van de bestuurshoofden van de Buitengewesten, *'eenige residenten'* dat de Europese opleiding de adel van het eigen volk vervreemde. De adelsopleiding naar Westers model diende dus afgeschaft te worden, en met dit

⁶⁴ Nationaal Archief, Den Haag, (hierna: NL-HaNA), 2.10.36.02, Ministerie van Koloniën: Mailrapporten, 1901-1950, inventarisnummer 158 (844), Verslag omtrent de scholing van adellijke Indiërs, 1906, Prof Dr. C. Snouck Hurgronje, 6

⁶⁵ NL-HaNA Koloniën, 2.10.36.02, Verslag Hurgronje, 6

⁶⁶ Ibid. 6-7

⁶⁷ Ibid. 2

⁶⁸ Ibid. 7

⁶⁹ Nationaal Archief, Den Haag, (hierna: NL-HaNA), 2.10.36.02, Ministerie van Koloniën: Mailrapporten, 1901-1950, inventarisnummer 158 (844), Verslag omtrent de scholing van adellijke Indiërs, 1 November 1914, J.G. Duyvetter, 6

⁷⁰ NL-HaNA Koloniën, 2.10.36.02, Verslag Hurgronje, 2

sentiment stemden alle aanwezigen in.⁷¹ Dat beweerden in elk geval de residenten die de nota van de conferentie opstelden. Ze onderbouwden hun standpunt met een verslag van de gouverneur van Sumatra, en de resident van Borneo, betreffende de opleiding van de adel naar Westers model. Hierin werd beweerd dat de *'jonge lieden'*, bij terugkomst thuis, *'geheel uit hun evenwicht [geraakten].'*⁷²

De jonge adellieden zouden, eenmaal verwesterd, zich niet meer thuis voelen bij hun eigen familie; geen interesse tonen in hun eigen land; en zich slecht kunnen aanpassen aan de moraliteit van hun eigen volk.⁷³ Specifieke voorbeelden worden ook gegeven: de bestuurder van Mitani te Borneo zou bang zijn vergiftigd te worden door zijn eigen familie. De troonopvolger van Sambalioeng wilde uit zijn eigen thuis weg en zich op Java vestigen, en ten slotte *'[bezit de heer van Koetei meer] Westersche vormen [dan] liefde voor zijn eigen rijk.'*⁷⁴

De residenten die de nota opstelden verzetten zich duidelijk tegen de 'ambtenaren voor de adelsopvoeding'. Ze stelden als alternatief een plaatselijke opvoeding voor, iets dat volgens hen niet gesteund werd door de voorgenoemde ambtenaren en de adviseur voor Inlandse zaken. Ze verwezen hierbij naar een nota uit 1920 van de toenmalige adviseur. Hierin stelde hij dat Westers opgevoede jongens *'in het kort met 'kultur' in eigen land... een zegen kunnen zijn voor hun volk.'*⁷⁵

De residenten vonden deze beschavingsdrift voorbarig, en verweten de adviseur *'zuiver pedagogisch [te] denken, zonder daarbij rekening te houden met het peil van ontwikkeling waarop de maatschappij staat.'*⁷⁶ Alleen bovengemiddeld slimme jongens zouden nog te Java opgevoed moeten worden; de rest moest alleen dichtbij hun geboortestreek leren besturen.⁷⁷ En aan meisjesscholing moest men al helemaal niet denken, want daar wilde de Indische adel niets van weten.⁷⁸ Het doel een bestuurdersklasse te kweken die wist te regeren naar Westers model, werd zo achter de horizon geschoven.

Op 21 Maart 1921 schreef de adviseur voor Inlandse Zaken een gepikeerd antwoord, dat zoals alle mailrapporten aan de Gouverneur-Generaal gericht was. Deze repliek was, net zoals de denkbeelden van Snouck Hurgronje en Duyvetter voor hem, een schoolvoorbeeld van Ethisch denken.

De volksverheffing moest doorgaan. De residenten van de voorgaande nota, zo brieste de adviseur, kwamen aan met gebrekkige informatie en snapten niets van de werkelijke omstandigheden in Indonesië. Volgens de adviseur was er al een antwoord op de vervreemding geschapen door modernisering: nationalisme, een gezonde, positieve kracht.⁷⁹ *'De afstamming verloochent zich niet [door Westersch onderwijs], het eigen Inlandsch wezen blijft aanwezig als de bodem waarin de nieuwe begrippen wortel schieten.'*⁸⁰ De aanraking met het Westen vervreemde dus niet, maar maakte de Indiërs juist bewust van al het goede in hun maatschappij. Het prikkelde

⁷¹ Nationaal Archief, Den Haag, 2.10.36.02, Ministerie van Koloniën: Mailrapporten, 1901-1950, inventarisnummer 158 (844), Nota v.d. conferentie met de hoofden van gewestelijk bestuur op de buitengewesten- betreffende de opleiding v.d. Inlandse jongelieden uit adellijke kringen, 1921, verscheidene residenten, aan de Generaal-Gouverneur van Nederlands-Indië, Buitenzorg. 6

⁷² NL-HaNa Koloniën, 2.10.36.02, Nota Residenten, 2

⁷³ Ibid. 2-3

⁷⁴ Ibid. 4

⁷⁵ Ibid. 3

⁷⁶ Ibid. 6-8

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Ibid. 9

⁷⁹ Nationaal Archief, Den Haag, 2.10.36.02, Ministerie van Koloniën: Mailrapporten, 1901-1950, inventarisnummer 158 (844), afschrift van de adviseur voor Inlandse Zaken, 12 Maart 1921, Adviseur Kem., Weltevreden, aan de Generaal-Gouverneur van Nederlands-Indië, Buitenzorg. 10

⁸⁰ NL-HaNa Koloniën, 2.10.36.02, afschrift Adviseur, 14-15

het verlangen tot cultuurbehoud. Juist de Javanen bijvoorbeeld, die het meest direct bestuurd werden en het meest verwesterd waren, verdedigden Java.⁸¹

De adviseur stelde dat de adelsopleiding broodnodig was. Voor het Ethische ingrijpen waren de vorsten totaal barbaars geweest, aldus de adviseur. Ze regeerden het land '*op middeleeuwse wijze*'.⁸² Het land bestond voor de vorst, de belasting bestond om zijn pleziertjes te bekostigen. Van begrippen als het herinvesteren van belastinggelden, of het principe dat de heerser voor het welzijn van het volk diende te zorgen, was geen enkel besef.⁸³

De nota van de residenten, echter, beoordeelde de adviseur als extreem conservatief.⁸⁴ Nu men de leiders van de zelfbesturende gewesten aan het opleiden was, moesten de Nederlanders ze toch echt wel als gelijken gaan behandelen; misschien wilden de residenten dat gewoon niet doen?⁸⁵

De adviseur meende dat de residenten die de nota schreven, simpelweg alles bij het oude wilden laten en de tijd verheerlijkten waarin de Indische bestuurders zomaar alles van de Nederlanders aannamen. Maar de tijden veranderden. Indonesië moest zich verder ontwikkelen, ondanks '*weemoed om veel schilderachtigs en bekoorlijks dat verloren gaat*'.⁸⁶ Zoals de residenten moesten beseffen: '*De onveranderlijkheid der Inlandsche maatschappij [is] slechts schijn*'.⁸⁷ En één van de belangrijkste veranderingen was dat men nu '*op voet van gelijkheid*' met de adel om moest gaan.⁸⁸

Hoe valt deze discussie te analyseren? Welnu, de adviseur leek het als vanzelfsprekend te beschouwen dat men de Indische volksontwikkeling, de culturele gelijktrekking van Nederlander en Indiër, moest stimuleren. De residenten voelden hier echter niets voor.

Het is belangrijk om de residenten hier niet weg te zetten als een stel slechte tirannen, of de adviseur als een sentimentele moralist. Hier wordt er eigenlijk hier niet verwezen naar winst of uitbuiting: de *essentie* van de discussie gaat puur over hoe goed bestuur mogelijk was. Degenen die de nota opstelden namen het heel nauw: de opleiding van de adel zou, in hun ogen, puur moeten gaan over hoe men rust en orde behield in de buitengewesten. De adviseur, en de ambtenaren voor adelsopleiding, hadden duidelijk Ethische principes in het achterhoofd. Zij wilden, zoals hierboven gezegd, de Indische bestuurders optrekken naar de gewenste Westerse standaarden, zowel qua economie als bestuur. De adviseur, en de ambtenaren, dachten dus Ethisch- de residenten eigenlijk niet.

2.2 Ethische repressie? Resident Harloff

17 Juni 1921 verstuurde Harloff, de resident van Soerakarta, een hoog urgent '*geheim schrijven*' naar het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië.⁸⁹ Dit geheime bericht, van 20 pagina's, bevat zowel

⁸¹ Ibid. 15

⁸² Ibid. 11

⁸³ Ibid. 11

⁸⁴ Ibid. 16-18

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid. 19

⁸⁷ Ibid. 17

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Nationaal Archief, Den Haag, 2.10.36.06, Ministerie van Koloniën: Geheime Mailrapporten, Serie AA, 1914-1952, inventarisnummer 23 (609x), geheim rapport omtrent het opheffen van het verbod op vergaderen, 17 Juni 1921, Resident Harloff, Soerakarta, aan de procureur-generaal van het hooggerechtshof van Nederlands-Indië. 0

een grote diversiteit aan informatie als een sterk Ethische inslag. Het verdient daarom haar eigen paragraaf waarin het stuk uitgebreid samengevat wordt.

Harloff reageerde op een geheim telegram van de procureur van het hof: de staat wilde namelijk het verbod op vergadering opheffen. De procureur wilde weten of Harloff dit, in zijn eigen gewest Soerakarta, al wenselijk achtte.⁹⁰ Harloff's reactie was volstrekt eenduidig. Hij dacht zoveel vrijheid als in zijn ogen nog enigszins wenselijk was toe te staan. *'[Ik besloot] ... het politieke leven niet meer te belemmeren dan strikt noodzakelijk was,'* zo antwoordde hij. Hij beweerde haast alle vergaderingen van haast alle organisaties te hebben toegestaan, mits dezen niet een expliciet revolutionair karakter bezaten.⁹¹ *'Aan alle ordelievende vereenigingen werd een doorlopende vergunning verleend,'* zo beweerde hij.⁹²

Verboden werden wel bijvoorbeeld de 'propagandavergadering' van de Typografenbond, alsook de vergadering van de Opiumregiebond. De laatstgenoemde werd door Harloff als te 'ontevreden' en 'revolutionair' beschouwd. Hij verdacht de eerstgenoemde er dan weer van onrust te willen stoken in een periode waarin er stakingen aan de gang waren.⁹³ Om zijn punt te bewijzen, stuurde Harloff overigens nog een 'opgave der gehouden vergaderingen' mee.⁹⁴ Zijn conclusie: *'[Het verbod is] in dit gewest met zeer groote vrijgevigheid gehanteerd en de beperking van het vergaderrecht [is] dus feitelijk alleen toegepast op vereenigingen met een uitgesproken revolutionair karakter.'*⁹⁵

Harloff stelde vervolgens dat het verbod echt niet opgeheven kon worden, want dit zou de revolutionaire krachten in handen spelen. De voornaamste reden? De, in zijn ogen, totaal incompetent inheemse bestuurders, waarover hij pagina's lang fulmineerde. Eerst noemde hij een beoordeling van de bestuursambtenaren, opgesteld door het B.B. Hierin werd maar liefst 42% van de Soerakartaanse Indische zelfbestuursambtenaren als volkomen ongeschikt voor hun taak beschouwd.⁹⁶ 40 procent was slechts beperkt geschikt. *'Een groot deel hunner heeft niet eens eene openbare lagere inlandsche school met vrucht doorlopen en is slechts door gunstbetoon en familierelatie, dan wel alleen op grond van langdurigen dienstdienst en wegens volslagen gebrek aan betere krachten tot de tegenwoordige betrekking benoemd.'*⁹⁷ Als voorbeeld gaf hij de Mangkoenegaran, waar de Zelfbestuurder zoveel mogelijk familieleden in het bestuur zou willen krijgen als mogelijk. De bestuurders praatten vervolgens Hoog en Laag Javaans door elkaar heen, en wederzijds begrip was zo zeer lastig te bereiken.⁹⁸ Hij noemde ook Wonogiri, waar de regent doodleuk de bestuursbaantjes verkocht.⁹⁹

Onbekwaam, ongeschikt, en onbetrouwbaar- zo noemde Harloff de zelfbestuursorganen- *dit geldt zelfs voor de hooger en hoogsten.*¹⁰⁰ *'Bijna ieder nieuw Europeesch bestuurshoofd [begint] met vele der slechten uit den dienst te verwijderen, doch houdt al spoedig hiermede op, omdat alras blijkt dat de opvolgers, ondanks zorgvuldige keuze, meestal even onbruikbaar of nog minder*

⁹⁰ NL-HaNa Koloniën, 2.10.36.06, rapport omtrent vergaderverbod, 1

⁹¹ Ibid.

⁹² Ibid.

⁹³ Ibid. 2

⁹⁴ Ibid. 1

⁹⁵ Ibid. 3

⁹⁶ Ibid. 4

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ibid. 4-5

⁹⁹ Ibid. 5

¹⁰⁰ Ibid.

*bruikbaar zijn dan hunne voorgangers. In een tijdsruimte van anderhalf jaar b.v. zijn op voorstel van den tegenwoordigen Assistent Resident in de afdeeling Klaten wegens ongeschiktheid, luiheid, domheid dan wel onbetrouwbaarheid overgeplaatst, gepensionneerd, teruggesteld of ontslagen de Regent, de Onderregent, 2 districts en 20 onderdistrictshoofden op een aantal van respectievelijk 7 en 37 districts en onderdistrictshoofden.*¹⁰¹

Harloff gaf dus keihard af op de Indische zelfbestuurders, maar dit moet niet verward worden met het leggen van schuld op de gehele Indonesische bevolking. Net zoals bij de Nederlandse beleidsstukken waarvan Bongenaar het al zo opviel, golden de Indiërs ook hier als hulpeloze slachtoffers, die hun heil zouden vinden bij het Nederlands bestuur.

Harloff schreef in bijvoorbeeld het regentschap Sragen een grote toename in veediefstallen aan incompetentie van het Inlands Bestuur toe. Enkel door het sturen van een compagnie infanterie en extra politie werd de situatie, aldus Harloff, opgelost. *'Dank zij deze buitengewoon krasse maatregelen slaagde men er in den toestand weder te beheerschen, de criminaliteit weder tot het normale peil terug te drukken en de bevolking weer zoo veel vertrouwen in te boezemen, dat zij haar vrees eenigszins overwon en zij tegen het geboefte durfde te getuigen.'*¹⁰²

Harloff kwam, na het verder opnoemen van zijn argumenten, aan een slotpunt. De Indische ambtenaren, stelde hij, waren gewoon niet opgewassen tegen de revolutionaire 'volksleiders' die hen volgens Harloff *'in het openbaar... beleedigen.'*¹⁰³

Harloff stelde ook meerdere keren dat: *'[Het Inlandsch Bestuur] geestelijke en moreele minderwaardigheid [bezit]'* ten opzichte van de volksleiders.¹⁰⁴ Het bestuur bleef passief tijdens vergaderingen van revolutionaire organisaties.¹⁰⁵ Diens ambtenaren vertelden, na afloop, de Nederlanders dat men daar geen opruiend taalgebruik opgemerkt had, terwijl dit vaak genoeg voorkwam.¹⁰⁶ Kortom, het was onmogelijk om hen goed de vergaderingen te laten controleren.

Het verrassende aan dit stuk is dat Harloff ineens van toon omsloeg om al het goede te benadrukken dat er in zijn gewest plaatsvond. Landhervorming zou *'zoo veel mogelijk elken grondbezitter het gebruiksrecht op een behoorlijk stukje erf met vruchtboomen verzekeren.'* Waar eerst al het land feitelijk in handen van één man was (de bekel genaamd), werd het land nu in *'honderdduizenden stukjes'* opgedeeld.¹⁰⁷

Men denke, niet dat de plotselinge vrijheid welke de bevolking door de reorganisatie verkrijgt, door haar dadelijk wordt geapprecieerd en op de juiste waarde geschat. Behoudend en afkeerend van van nieuwigheden als iedere landbouwer is, staat de onontwikkelde desaman in den aanvang, zoo niet vijandig dan toch wantrouwend tegenover den nieuwen staat van zaken, welke hij niet kan overzien en waarvan hij het groote gewicht niet kan beseffen. Inderdaad is dan ook de evolutie welke hij in het huidig overgangsstadium doormaakt, voor iemand van zijn beperkt verstand, verbijsterend en bijna niet te bevatten, omdat hij

¹⁰¹ Ibid. 5-6

¹⁰² Ibid. 6

¹⁰³ Ibid. 8

¹⁰⁴ Ibid. 8

¹⁰⁵ Ibid. 9

¹⁰⁶ Ibid. 9

¹⁰⁷ Ibid. 12

*daardoor als het ware eensklaps uit den middeleeuwschen in den modernen toestand geraakt. Het behoeft geen betoog dat er bij al dit nieuwe maar weinig nodig is om de bevolking uit haar evenwichtstoestand te brengen.*¹⁰⁸

Harloff verwees graag naar zijn persoonlijke rol in de verbeteringen waarover hij schreef. Dat de landbouwondernemingen het eisen van onbetaalde wachtdiensten opgaven, was op zijn aandringen, zo meldde hij.¹⁰⁹ Wachtdiensten konden één op de tien dagen geëist worden en kostten de Indiërs dus veel tijd.¹¹⁰ Ook andere herendiensten werden sterk beperkt.¹¹¹ Ook bij het noemen van de verdubbeling van het minimumloon voor suikerfabrieksarbeiders meldde hij dat dit op zijn aandringen gebeurde.¹¹²

Hij noemde ook allerlei verdere innovaties op, waaronder: vaste vrije dagen en betaald jaarlijks verlof van 14 dagen; een dubbel uurloon voor overwerk; ziekteverlof met gratis behandeling; en pensioenregelingen.¹¹³ Tevens had Harloff een stelsel ingesteld waarbij de landrente die landbouwondernemingen aan zijn regering betaalden, doorgesluisd zou worden naar Indische gemeenten. *'Gedurende het laatste jaar [is] in dit gewest reeds een som van bijna een millioen gulden van de door de ondernemingen gemaakte winsten aan de bevolking gecedeerd, ten behoeve van socialen arbeid onder de Inlandsche opgezeten.'*¹¹⁴ Slotsom: *'[Het] blijkt dat door het bestuur, onwedersprekelijk met veel succes, al het mogelijke werd en wordt gedaan om de bestaansvoorwaarden der bevolking in dit gewest in alle richtingen zoo snel mogelijk te verbeteren.'*¹¹⁵

De rode draad is overduidelijk: het Indisch volk had niets van haar eigen leiders te verwachten, en alles van de Nederlanders. Harloff werkte deze denktrant uit tot het einde van het rapport. Hij stelde dat de volksleiders, mits ze het volkvertrouwen waardig waren geweest, een goede invloed zouden zijn geweest. *'Geen weldenkend mensch [zou dan] tegen het vereenigingsleven gekant zijn en [er] zou [dan] integendeel elke kweeking van gezonde belangenzucht hartelijk worden toegejuicht.'*¹¹⁶ Maar de volksleiders wilden enkel roem en welvaart vergaren, en zichzelf tussen volk en bestuur plaatsen.¹¹⁷ Vanwege het risico op instabiliteit waren hun vergaderingen onwenselijk, en dus raadde Harloff het af deze vergaderingen toe te staan. Harloff was dus de typische B.B.-ambtenaar die, zoals gesteld door van Doorn, afkeer koesterde van het Indisch nationalisme.¹¹⁸

Dit stuk is zo boeiend omdat de resident consequent volgens Ethische lijnen dacht. Hij waren een schoolvoorbeeld van de zowel Ethische als totaal paternalistische B.B.-bestuurder. Harloff lijkt hier de mengeling van *'Hollandse zendingsdrang'* en het genieten van een macht van *'[een post]... waar zelfs de goden... schenen te luisteren'* te belichamen. Dit was natuurlijk zoals Bongenaar al eerder de mentaliteit van de B.B. ambtenaren omschreef.¹¹⁹

¹⁰⁸ Ibid. 14

¹⁰⁹ Ibid. 17

¹¹⁰ Ibid. 18

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Ibid. 19

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ Ibid. 22

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Ibid. 22-23

¹¹⁸ Van Doorn, 41

¹¹⁹ Bongenaar, *Het zelfbesturend landschap*, 281

2.3 Het Herstel van contact met de bevolking

Een andere kwestie relevant voor het Ethische denken was de verhouding tussen bestuur en volk. Een actief ingrijpend bestuur zou natuurlijk intensiever bij de ontwikkeling van het Indische volk betrokken zijn.

Welnu, tijdens de tweede dag van de residentenconferentie van 1925 bracht één van de residenten in, dat het Inlands Bestuur in zijn gewest zeer nalatig had gereageerd op klachten van de bevolking. Deze Indiërs hadden toen hun toevlucht gezocht bij de Nederlanders.¹²⁰ De resident van Banjoemas reageerde door zich hardop af te vragen wie tegenwoordig nog de 'dessa-toestanden' kende (met dessa worden rurale dorpen bedoeld).¹²¹ Zelfs veel Indische ambtenaren wisten daar ook weinig van.¹²² De opsteller van het mailrapport, resident van Madoera dhr. van Heyst, noemde deze opmerkingen toen '*voor insiders een secret de polichinelle*'.¹²³

De Gouverneur-Generaal, toen ter plaatse, was in deze kwestie blijkbaar geen insider. Hij was geschokt dat deze opmerkingen zo luchtig geopperd werden. Alsof het de normaalste zaak ter wereld was, dat de residenten niet wisten wat er in hun eigen dessa's omging!¹²⁴ Hij beweerde dat, om rechtvaardig te besturen, het extreem belangrijk was om überhaupt te weten wat de bevolking benodigde.¹²⁵

Van Heyst merkte in de nota vervolgens op dat het essentieel was om beter contact met de Indiërs te bewerkstelligen.¹²⁶ Nieuwe acties van 'extremisten' maakten namelijk duidelijk dat de Nederlanders niet altijd een even goede grip hadden op wat er gaande was.¹²⁷ Dit heeft natuurlijk *an sich* niets te maken met volksverheffing, en het is dus niet duidelijk of van Heyst de Ethische principes volgde.

Één van de reacties op de nota van van Heyst is vooral interessant, en zal hier geanalyseerd worden. Dit antwoord was namelijk het tegenovergestelde van de denktrant van de resident van Heyst, die dus wilde dat de Nederlanders meer contact zouden hebben met de rurale Indiërs. Dit antwoord werd gegeven door de resident van Bali en Lombok, de heer Caron.

Caron onderschreef dat de Indiërs minder vertrouwen in het Nederlands bestuur stelden dan eerst, en dat het contact tussen de twee verloren was gegaan.¹²⁸ Door de opkomst van de Indische intelligentsia konden de Indiërs nu gevoelens van wantrouwen en frustratie uiten. Volgens Caron moest daarom tegenwoordig meer en meer rekening gehouden worden met '*verlangens naar het zelve regelen van eigen leven*'.¹²⁹

¹²⁰ Nationaal Archief, Den Haag, 2.10.36.06, Ministerie van Koloniën: Geheime Mailrapporten, Serie AA, 1914-1952, inventarisnummer 49 (392x), Nota omtrent herstel van het verloren contact tussen bestuur en bevolking, 19 Januari 1927, Resident van Heyst, Pamekasan, aan de Generaal-Gouverneur van Nederlands-Indië, Buitenzorg. 1

¹²¹ NL-HaNa Koloniën, 2.10.36.06, nota omtrent verloren contact, 1

¹²² Ibid.

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Ibid. 1-2

¹²⁵ Ibid. 2

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Ibid. Nationaal Archief, Den Haag, 2.10.36.06, Ministerie van Koloniën: Geheime Mailrapporten, Serie AA, 1914-1952, inventarisnummer 49 (394x), Nota omtrent herstel van het verloren contact tussen bestuur en bevolking, 26 Februari 1927, Resident Caron, Singaradja, aan de Generaal-Gouverneur van Nederlands-Indië, Buitenzorg. 1

¹²⁹ Ibid.

Enigszins passief-agressief jegens de Indiërs stelde Caron toen dat *'de Oosterling niet alles wat men voor hem doet [waardeert], maar de best bedoelde maatregelen in zijn eigen belang genomen [verafschuwt]'*, vanwege het ongemak hiervan.¹³⁰ De Indiërs, met hun andere godsdienst, en zoals alle Aziaten zelfbewuster na de Japanse aanval op de Russen, waren nu eenmaal duidelijk emotioneel verwijderd van het Nederlands bestuur.¹³¹ Dit is natuurlijk een directe echo van Snouck Hurgronje's stelling dat de Indiërs de Ethische Politiek niet zouden waarderen, omdat de Nederlanders vreemdelingen waren, die zich aan hen opdrongen.

Het bestuur, zo stelde Caron, irriteerde de Indiërs zowel met constante onderzoeken waarvan ze het belang niet inzagen, als met directe belastingstelsels die duur en vreemd voor ze waren. De Hollanders waren gewoon, zoals hen eigen was, te grondig.¹³² Ook dit is een zeer interessante stelling omdat Caron zelf de kritiek leverde dat het B.B. te hinderlijk en opdringerig was. Het was de kritiek die Furnivall en Boucquet later zouden leveren, met in hun kielzog van Doorn en Bongeren. Het B.B. was dus zelf niet ideologisch monolithisch, zoals volgens de literatuur wel lijkt te zijn geweest.

Caron was hierover ingelicht door enige Atjehse vrienden, die hem vertelden dat *'[hoewel] ons bestuur heel veel deed voordien kleinen man..., wy ons hinderlyk veel met alles bemoeiden.'* De Indiërs vonden deze bemoeizucht zeer onaangenaam. De Atjehse vrienden merkten ook op dat het communisme in Engels-Maleisië geen grip had, maar in Nederlands-Maleisië wel. Er moest hier dus wel iets fout gaan.¹³³

Caron stelde toen, weer passief-agressief jegens de Indiërs: *'En of nu naar ons inzicht de redenen tot ontevredenheid of misnoegen al of niet juist zyn; zelfs grootelyks getuigende van grove ondankbaarheid, doet er niet toe.'*¹³⁴ Veel Nederlandse maatregelen hadden gebotst met de *'volkspsyche'* en hadden de verhoudingen tussen volk en bestuur niet goed gedaan. Zoals een Indische regent, R.M.A.A. Poerbohadingrat, eens stelde: werden Oosterlingen nou eigenlijk wel gelukkiger met allerlei materiële vooruitgang, waar ze toch geen behoefte naar voelden?¹³⁵

Volgens Caron het totaal de zaak van de Indiërs hoe zij hun leven leefden. *'Onze inlandsche mede burgers'* konden het beste vertrouwen ingeboezemd worden, door uit dat leven te verdwijnen.¹³⁶ Alle mogelijke frictie moest weggenomen worden, en het Inlands Bestuur moest als een buffer tussen de Indiërs en de Nederlanders in gepositioneerd worden. Zo kon het B.B. de gemoedsrust van de Indiër verzekeren.¹³⁷ *'Doch doen wy dit niet..., dan zal de wederparty de toegestoken hand weigeren.'*¹³⁸

Caron en van Heyst gaven dus eigenlijk diametraal tegenovergestelde voorstellen. De één wilde uiteindelijk het contact scherp minderen, de ander wilde het vergroten. Bij van Heyst is het niet zo duidelijk of hij Ethische principes volgt. Hij dacht weliswaar dat de staat aanwezig moest zijn om rechtvaardig te zijn; zo zou het bestuur rechtvaardig zijn, en de bevolking minder vatbaar voor extremisme. Maar dat staat nu eenmaal niet gelijk aan volksverheffing.

Caron was interessanter dan van Heyst voor dit onderzoek. Caron accepteerde echter juist een *achteruitgang* in de economische toestand van de Indiërs als het B.B. maar minder paternalistisch werd. Volksverheffing liet hem koud, en aldus was zijn denken niet Ethisch.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Ibid.

¹³² Ibid. 4-5

¹³³ Ibid. 4

¹³⁴ Ibid. 5

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ Ibid. 6

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Ibid.

Conclusie

In de introductie werd gedefinieerd wat men precies onder het conservatieve Ethisch denken van de jaren 20 verstond. Dit was *'paternalistisch bestuursbeleid gericht op de langzame, beheersbare verheffing van het Indische land en volk tot een hoger economisch en/of cultureel niveau; al dan niet met uiteindelijk zelfbestuur onder Nederlandse leiding in het achterhoofd.'*

In hoofdstuk 2 werd ten eerste een discussie rondom de opleiding van inheemse adellijke jongeren onderzocht. Een groep residenten, die de ene kant van de discussie vertegenwoordigde, dacht hier niet langs Ethische lijnen. De langdurige opleiding van inheemse adel, naar Westers model, gold voor deze residenten als vervreemdend en nutteloos. Men moest dus 'praktisch' blijven. De adelsopleiding moest laagdrempelig, van korte duur, en dicht bij huis zijn. Hun opponent, de adviseur voor Inlandse Zaken, beweerde daarentegen dat deze opvatting totaal onjuist was. De opvoeding naar Westers model zou *juist* betere bestuurders leveren.

De residenten geloofden, tot op zekere hoogte, dat de koloniale staat de adelsopleiding moest faciliteren. Maar de adelsopleiding had bij hen geen volksverheffing tot doel, en hierdoor weken ze (op dit punt) van de Ethische beginselen af. Hun opponent, de adviseur voor Inlandse zaken, volgde geheel de Ethische principes.

Ten tweede werd het afwijkend advies van de regent Harloff onderzocht, betreffende de vraag of het vergaderverbod in zijn gewest opgeheven moest worden. Hij gaf hier een negatief advies, omdat hij het plaatselijk Inlands Bestuur niet competent genoeg achtte om het politieke leven te reguleren.

Het vergaderverbodseinde was ook niet nodig, aldus Harloff, omdat de Nederlanders al op allerlei *andere* fronten het leven van de Indiërs aan het verbeteren waren. Zijn gretig opnoemen van allerlei staatsingrepen in het economisch leven van zijn gewest, met volksverheffing tot doel, zijn typisch voor het Ethische denken. Zijn nadrukkelijk betoog dat hij niet repressief handelde, wijst er ook op hoe belangrijk hij het vond om goedwillig over te komen.

Ten derde werd de discussie rondom het verloren contact van het bestuur met de bevolking onderzocht. Hier kwamen twee visies naar voren. De ene was van resident van Heyst, die stelde dat het contact geïntensiveerd moest worden. Dit om rechtvaardig te kunnen besturen, en het 'extremisme' in de samenleving het hoofd te kunnen bieden. De andere was van resident Caron, die in wezen het contact wilde verminderen. Dit om de wens van de Indiërs, om alleen gelaten te worden te respecteren; maar ook om hen zo minder vatbaar voor communisme te maken.

Alleen de visie van van Heyst gaat uit van een meer aanwezige staat bij het bereiken van sociale doelen, en alleen deze visie is dus typisch Ethisch denken. Ofschoon ook Caron probeert te denken in termen van het belang van de Indiërs, hij denkt niet Ethisch.

De centrale onderzoeksvraag was of er aanwijzingen te vinden zijn van een Ethische grondslag in het denken van de residenten van het B.B, de hoogste bestuurders na de Generaal-Gouverneur (G.G.), in de jaren 20. Deze vraag kan, als de van bovenstaande constatering de balans opmaken, niet bevestigend of ontkennend beantwoord worden. Sommige residenten dachten Ethisch. Anderen

Ze ontbraken echter even vaak, of waren niet duidelijk te benoemen. Deze constatering komt natuurlijk wel voort uit een beperkt, verkennend onderzoek. Uitgebreider onderzoek is zonder twijfel vereist voor een meer sluitend antwoord.

De eerste deelvraag betrof de vraag of sommige residenten ook *erg duidelijk* van het Ethische denken afweken, dat wil zeggen, enkel passief wilden besturen. Bij Caron kwam deze visie erg expliciet naar voren. Bij de residenten die met de adviseur voor inlandse zaken discussieerden, is het

echter niet duidelijk of ze *alle* staatsingrepen afwezen (ze wezen immers alleen expliciet Westers onderwijs voor de adel af).

De tweede deelvraag is: in hoeverre belichaamden de residenten dan *wel* het beeld geschetst door Treub, de ondernemers, en later door van Klaveren, waarin de B.B. 'hyper-Ethisch' handelde?

Nee. De Ethisch denkende residenten (en de adviseur) dachten *juist niet* puur moralistisch. Harloff bepleitte naast zijn Ethische principes staatsrepressie doormiddel van een vergaderverbod. Van Heyst zag betrokkenheid van het bestuur bij de bevolking als de manier om extremisme tegen te gaan. Hun Ethische bespiegelingen waren doordrenkt van oog voor het eigenbelang van de koloniale staat, dat wil zeggen, orde en rust in Nederlands-Indië.

Deze conclusies sluiten verder redelijk aan bij wat er in de literatuur omtrent het onderwerp al geschreven is.

De opmerkingen van Furnivall en in zijn kielzog Bongenaar, over de paternalistische Nederlanders die al 'warm knuffelend' de Indiërs niet al te veel bewegingsruimte overlieten, zijn gedeeltelijk te herkennen. Neem, wat warm knuffelen betreft, bijvoorbeeld de adviseur voor Inlandse Zaken, die het heeft over heuse liefde voor de Indische jeugd. Of neem de paternalistische houding van Harloff, alsmede de klacht van Caron dat al het overheidsingrijpen de Indiërs irriteerde.

Dit is ook conform met de stelling van Locher-Scholten dat de Ethische Politiek steeds conservatiever werd. Dat wil zeggen, dat de staat zich steeds minder interesseerde voor het uiteindelijke zelfbestuur van de Indiërs.

De stelling van Cribb, dat de Nederlanders enthousiast waren voor Ethische Politiek, maar snel gefrustreerd raakten, komt gedeeltelijk terug in Caron's passief-aggressieve opmerkingen over de Indiërs en de residenten uit paragraaf 2.2. Verdere frustratie viel niet zo op.

Het voornaamste nut van dit onderzoek was, mijns inziens, de focus op discussies van de top van het Indisch bestuur. Het feit dat B.B.-ambtenaren zoals Caron zelf de kritiek konden formuleren die Chailley-Bert voor hem, en Furnivall na hem, al uitten, komt in de wetenschappelijke literatuur niet terug. In de literatuur lijkt het B.B. erg '*of one mind*'. Dat blijkt in dit onderzoek niet te kloppen. Een onderzoek naar de discussies in de mailrapporten van 1900-1942 zou dit historiografisch beeld misschien zelfs wel verregaand nuanceren. Dit onderzoek was daarvoor te beperkt.

Lijst met afkortingen:

Bronnen:

Nationaal Archief (NA)

Literatuurlijst

Bronnen

Afschrift van de adviseur voor Inlandse Zaken, 12 Maart 1921, Adviseur Kem., Weltevreden, aan de Generaal-Gouverneur van Nederlands-Indië, Buitenzorg, NA, Den Haag, 2.10.36.02, Ministerie van Koloniën: Mailrapporten, 1901-1950, inventarisnummer 158 (844)

Geheim rapport omtrent het opheffen van het verbod op vergaderen, 17 Juni 1921, Resident Harloff, Soerakarta, aan de procureur-generaal van het hooggerechtshof van Nederlands-Indië. NA, Den Haag, 2.10.36.06, Ministerie van Koloniën: Geheime Mailrapporten, Serie AA, 1914-1952, inventarisnummer 23 (609x),

Nota omtrent herstel van het verloren contact tussen bestuur en bevolking, 26 Februari 1927, Resident Caron, Singaradja, aan de Generaal-Gouverneur van Nederlands-Indië, Buitenzorg, NA, Den Haag, 2.10.36.06, Ministerie van Koloniën: Geheime Mailrapporten, Serie AA, 1914-1952, inventarisnummer 49 (394x)

Nota omtrent herstel van het verloren contact tussen bestuur en bevolking, 19 Januari 1927, Resident van Heyst, Pamekasan, aan de Generaal-Gouverneur van Nederlands-Indië, Buitenzorg, NA, Den Haag, 2.10.36.06, Ministerie van Koloniën: Geheime Mailrapporten, Serie AA, 1914-1952, inventarisnummer 49 (392x)

Nota v.d. conferentie met de hoofden van gewestelijk bestuur op de buitengewesten-betreffende de opleiding v.d. Inlandse jongelieden uit adellijke kringen, 1921, verscheidene residenten, aan de Generaal-Gouverneur van Nederlands-Indië., Buitenzorg, NA, Den Haag, 2.10.36.02, Ministerie van Koloniën: Mailrapporten, 1901-1950, inventarisnummer 158 (844),

Nationaal Archief, Den Haag, (hierna: NL-HaNA), 2.10.36.02, Ministerie van Koloniën: Mailrapporten, 1901-1950, inventarisnummer 158 (844), Verslag omtrent de scholing van adellijke Indiërs, 1 November 1914, J.G. Duyvetter, 6

Verslag omtrent de scholing van adellijke Indiërs, 1906, Prof. Dr. Snouck Hurgronje, NA, Den Haag, 2.10.36.02, Ministerie van Koloniën: Mailrapporten, 1901-1950, inventarisnummer 158 (844)

Literatuur

Bloembergen, Marieke, en Raben, Remco, *Het koloniale beschavingsoffensief: wegen naar het nieuwe Indië, 1850-1950* (Leiden 2009)

Bongenaar, Karel E.M., *De ontwikkeling van het zelfbesturend landschap in Nederlandsch-Indië* (Zutphen 2005)

Borgesius, Leonoor Zuiderveen, 'Een zedelijke roeping', koloniaal ontwikkelingsdenken door liberalen en anti-revolutionairen 1848-1901 (Bachelorwerkstuk Geschiedenis, 2015)

Colijn, H., *Koloniale Vraagstukken van Heden en Morgen* (Amsterdam 1928)

Cribb, Robert, 'Development Policy in the early 20th Century', in: Jan-Paul Dirkse, Frans Hüsken, Mario Rutten, (red.), *Development and Social Welfare. Indonesia's experiences under the new order* (Den Haag 1991) 225-245

Fasseur, Cees, 'Cornerstone and stumbling block; Racial classification and the late colonial state in Indonesia', in: Robert Cribb (red.), *The Late Colonial State in Indonesia. Political and economic foundations of the Netherlands Indies 1880-1942* (Leiden 1994) 31-56

De Vries, E., 'De Welvaartsdiensten', in: H. Baudet en I.J. Brugmans (red.), *Balans van Beleid, terugblik op de laatste halve eeuw van Nederlandsch-Indië*, (Assen 1961)

Houben, Vincent J.H., 'Koloniale geschiedenis van Indonesië in de 21^e eeuw. Meerzijdig en dubbelzinnig', in: J. Thomas Lindblad, Willem van der Molen (red.), *Macht en Majesteit. Opstellen voor Cees Fasseur bij zijn afscheid als hoogleraar in de Geschiedenis van Indonesië aan de Universiteit Leiden* (Leiden 2002) 293-303

Locher-Scholten, Elsbeth, *Ethiek in fragmenten: vijf studies over denken en doen van Nederlanders in de Indonesische archipel, 1877-1942*, (Utrecht 1981)

Treub, M.W.F., *Het Gist in Indië. Een analyse der hedendaagsche inlandsche beweging* (Haarlem 1927)

Van Deventer, C. TH., 'Een Ereschuld', in: Remieg Aerts en Theodor Duquesnoy (red.), *Een Ereschuld. Essays uit De Gids over ons koloniaal verleden* (Amsterdam 1993) 197-244

Van Doorn, J.A.A., *De laatste eeuw van Indië: ontwikkeling en ondergang van een koloniaal project* (Amsterdam 1994)

Van Klaveren, J.J., *The Dutch Colonial System in The East Indies* (Den Haag 1953)